

УДК 37.091.12.011.3 – 051:75

Світлана Коновець,
доктор пед. наук, старший науковий співробітник відділу педагогічної естетики та етики
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

ПРОВЕДЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ЗАНЯТЬ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті порушується проблема, пов'язана з методикою проведення колективних занять з образотворчого мистецтва в початковій школі. Обґрунтовується актуальність здійснення колективної образотворчої діяльності на засадах такої креативної освітньої технології, як технологія колективних творчих справ. Визначаються особливості організації та проведення колективної образотворчої діяльності в початковій школі. Презентуються орієнтовні переліки тем і завдань для здійснення колективної образотворчої діяльності учнів 1–4-х класів.

Ключові слова: колективні заняття, образотворча діяльність, технологія колективних творчих справ, молодші школярі, початкова школа.

Актуальність проблеми. У нашому складному технологічно орієнтованому суспільстві пошук результативних механізмів позитивного впливу мистецтва на особистість дедалі частіше стає об'єктом сучасної педагогічної теорії та практики. Особливо актуальними можна назвати творчо спрямовані підходи до навчання, коли більше уваги приділяється не інформаційному наповненню значного обсягу знань, а тому, як ці знання усвідомлюються, акумулюються та застосовуються. Тобто, для підвищення якості освіти необхідно змістити акценти в навчальному процесі на користь розуміння, усвідомлення та творчо-діяльнісної актуалізації вивченого. Відтак, завданнями національної системи освіти сьогодні має стати не лише набуття певних знань, а й стимулювання повноцінного і креативного застосування отриманих знань у будь-якій, у тому числі – творчій діяльності, яка передбачає творчу активність, творчий потенціал, творчі здібності, мотивації та потреби особистості.

Мета статті – проаналізувати теоретичні та методичні основи використання колективної творчої діяльності в початковій школі. Виявити та обґрунтувати проблеми, які виникають під час проведення колективних занять з образотворчого мистецтва учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Аналітичний розгляд підходів до розуміння теорій і концепцій щодо сутності та змісту творчого розвитку особистості (А. Грецов, С. Девіс, А. Толшин, Н. Рождественська) та творчої діяльності (Л. Виготський, С. Гончаренко, В. Ільченко, В. Моляко, В. Семиченко) дав змогу констатувати, що прагнення до творчості може бути притаманне будь-якій людині, а творчий розвиток особистості є дієвим шляхом до її самовдосконалення, самоактуалізації та самореалі-

зації у творчій діяльності. Так, на слушну думку С. Гончаренка, творча діяльність – не лише «форма діяльності людини або колективу», а передусім – «створення якісно нового, що ніколи раніше не існувало» [1, с. 450].

Інший відомий учений, Л. Виготський, наголошує на тому, що під творчою діяльністю слід розуміти «будь-яку діяльність людини, котра створює щось нове, без різниці, чи це створене яким-небудь предметом зовнішнього світу, чи відомою побудовою розуму або почуттям, що живе й проявляється лише в самій людині» [2, с. 91]. При цьому на увагу заслуговує те, що Л. Виготський виокремлює творчу діяльність як певну активність, завдяки якій виникає свідомість і яка, своєю чергою, свідомістю й регулюється. Ми погоджуємося з думкою Л. Виготського стосовно того, що в цілому «перетворювальний характер будь-якої діяльності є провідною ознакою об'єктивного порядку і тому залежить від активної ролі суб'єкта та продуктивного характеру його діяльності» [2, с. 182].

У контексті важливості застосування творчої діяльності в розвитку особистості варто підтвердити беззаперечність думки В. Ільченка – сучасного дослідника проблем, пов'язаних із творчою діяльністю, про те, що «для формування особистості необхідна реалізація вільної, творчої, цілеспрямованої діяльності, за результати якої несе відповідальність сама особистість» [4, с. 34]. Винятково важливими є висновки дослідника, відповідно до яких особистість завжди має право на вибір здійснення певної – і безумовно – творчої діяльності на всіх етапах її здійснення. Адже «кожний етап і уся діяльність у цілому формують психологічні та духовні якості особистості: моральність, волю, чесність, віру, мужність, стиль

мислення, почуття власної гідності, впевненість у своїх силах, адекватну самооцінку, гаму почуттів та емоцій, наполегливість, витримку, терплячість, а також катарсис і задоволення (або розчарування) результатом. Повторювані цикли творчої діяльності як самодіяльності призводять до розширення ціннісно-сислової сфери, а відтак, – до посилення інноваційних потенцій особистості» [4, с. 39].

Зусиллями багатьох учених і дослідників сучасна освіта володіє значною кількістю новітніх освітніх технологій, що сприяють творчому розвитку людини, їх вибір, на думку вченого-педагога О. Пехоти, – «це завжди вибір стратегії, пріоритетів, системи взаємодії, тактики навчання та стилю роботи учителя з учнем» [7, с. 11].

З-поміж значної кількості відомих освітніх технологій вважаємо за потрібне виокремити ті, що мають креативну спрямованість, творчо-активізуючі цілі та розвивально-виховний характер й безпосередньо пов'язані з використанням різних видів мистецтва і творчої діяльності, – їх, на наше переконання, слід називати *креативними освітніми технологіями*. До таких, на нашу думку, доцільно віднести технології: особистісно зорієнтовану (Б. Косов, І. Якіманська); «вальдорфську педагогіку» (за Р. Штейнером); саморозвитку (за М. Монтессорі); розвивального навчання (Л. Занков, Д. Ельконін); формування творчої особистості (В. Давидов, Д. Ельконін); проєктно-модельюючу (Дж. Д'юї); нові інформаційні технології (С. Пейперт); імітаційного (ігрового) навчання (В. Рибальський, П. Олійник); колективних творчих справ (за І. Івановим); створення ситуації успіху (А. Белкін); взаємодії та інтеграції різних видів мистецтва (за Г. Шевченко і Б. Юсовим).

Важливим чинником у процесі творчого розвитку молодших школярів у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах різного типу є освітня *технологія колективних творчих справ* [3], котра виступає складовою особистісно-зорієнтованої системи формування пізнавальної, світоглядної, почуттєвої, емоційної, діяльностної, творчої сфер особистості учнів. Така технологія уможлиблює об'єднання дітей у новій колективній творчій справі та впливає на процес духовно-творчого розвитку кожної дитини через єдиний виховний колектив, коли потреба бути корисним іншим людям виступає важливим мотиваційним чинником для особистісного та творчого самовираження. Адже, як відомо, саме діяльність індивіду в колективі надає значні переваги щодо самоактуалізації, самореалізації, самовпевненості, самооцінки і водночас допомагає досягненню емоційної рівноваги людини з оточенням. Окрім того, колективна творча діяльність за умови її оптимальної організації найбільше сприяє розвитку креативності кожної дитини та реалізації закладеного в ній творчого потенціалу.

На наше переконання, у початковій школі особливо ефективні та привабливі колективні творчі роботи з образотворчого мистецтва, оскільки завдяки використанню ігрових ситуацій успішно реалізуються завдання розвитку емоційно-почуттєвої сфери дітей, задоволення їхніх різнопланових пізнавальних і творчих інтересів та потреб. До того ж, колективна образотворча діяльність допомагає молодшим школярам позбутися негативних переживань стосовно результатів своєї роботи та пробуджує віру у власні сили – тобто може непомітно відновлювати емоційний баланс, «лікувати» (феномен «арттерапії») навіть замкнених і невпевнених учнів, спонукаючи їх до самовдосконалення. Отже, колективна образотворча діяльність здатна відчутно допомогти кожному молодшому школяреві розкрити свої власні найбільш яскраві індивідуальні риси.

Однак, колективні заняття з образотворчого мистецтва в сучасній початковій школі не варто класифікувати як суто новітні, оскільки вони частково застосовувалися в педагогічній практиці з 20-х рр. ХХ ст. у формі колективних та групових робіт або загальновідомого «методу проєктів». Та хоч проблеми колективного виховання й діяльності не нові, вони вельми актуальні та злободенні. Адже нині дедалі гостріше відчувається необхідність активізувати й адаптувати до сучасних умов висновки класика педагогіки ХХ ст. Антона Макаренка. Цей талановитий педагог-практик і цілеспрямований дослідник вважав, що педагогіка має бути активною та виявляти «якнайбільше поваги до людини, якнайбільше вимог», щоб сформувати новий тип людини – повноцінну особистість. Він також зазначав, що «немає більш діалектичної науки, ніж педагогіка», а педагогічний процес має бути творчим, тобто «до кінця доцільним, отже, неможливо допустити дій будь-яких шаблонів» [5, с. 12].

Окрім того, сповідуючи принципи гуманістичної педагогіки, А. Макаренко був упевнений у безмежній силі виховного впливу на особистість колективу. В питаннях виховання у колективі він дотримувався концептуальних позицій, відповідно до яких великого значення набуває саме «творча праця, можлива лише тоді, коли людина ставиться до роботи з любов'ю, коли вона свідомо бачить у ній радість, розуміє користь і необхідність праці, коли праця стає для неї основною формою прояву особистості й таланту» [6, с. 52].

Саме колективна творча праця за умови її оптимальної організації і дає змогу будь-якій дитині максимально реалізувати свої здібності. Адже кожний учень зможе водночас працювати самостійно й у колективі, він відчуватиме і свою індивідуальність, і вплив групи. Чим більшу зацікавленість викличе в дитини участь у колективній творчості, тим більше перспектив відкриється на шляху до її гармонійного розвитку і у сфері мистецтва, і в інших

видах життєдіяльності. Умови більшості сучасних шкіл дозволяють упроваджувати різні за характером колективні форми занять молодших школярів образотворчим мистецтвом. Серед них – спільне виконання певних навчальних або творчих завдань групою учнів чи класом; колективне визначення теми, змісту та виражальних засобів виконання спільної роботи; спільне обговорення мистецьких творів; організація та проведення різноманітних інтегрованих заходів, що базуються на образотворчій діяльності.

Колективні та групові заняття з образотворчого мистецтва доцільно проводити вже з перших днів навчання дітей у школі. Як свідчить практика, вони є дієвим чинником формування дитячого колективу на ґрунті ділових стосунків, єдності цілей та спільної діяльності. Саме ділові стосунки А. Макаренко визначав як «стосунки відповідальності» та вважав їх чи не найважливішими у взаємовідносинах особистості й колективу.

Колективні роботи з образотворчого мистецтва викликають у більшості молодших школярів усвідомлення своєї праці як важливої частини колективної творчості (у класі, гуртку, школі). Вони мають особливий виховний вплив на учнів: виконуючи їх, діти вчаться уважніше ставитися до спільної мети. З огляду на це важливо підкреслити, що в загальній справі, у колективному творчому пошуку потрібні різні особистості, серед них і такі, що зазвичай всюди залишаються поза увагою. Отже, колективна образотворча діяльність може відчутно допомогти дитині розкрити свої найважливіші індивідуальні риси. У колективній образотворчій діяльності з'являється ще й такий позитивний фактор, як спілкування дітей «мовою мистецтва», коли вони обговорюють конкретні художньо-творчі проблеми не лише з учителем, а й між собою.

Колективні форми образотворчої діяльності можуть бути результативними не лише на урочних заняттях, а й у позакласній (наприклад, гурткової або студійної) роботі. У процесі спільної взаємодії одного чи навіть кількох учнівських гуртів може здійснюватися справжня співтворчість, яка дарує радість, емоційно-естетичне задоволення і колективі, і його окремим членам.

З метою методичної підтримки проведення відповідних колективних образотворчих занять у початковій школі, на нашу думку, доцільно запропонувати орієнтовний перелік тем та творчих завдань:

для 1-го класу:

● створення колективного панно на тему «Золота осінь» із застосуванням різних художніх технік та матеріалів; колективне виготовлення традиційних предметів і прикрас з соломи та різних природних матеріалів («дідух», «голубці», «їжачки», «павучки») до новорічно-різдвяних свят; створення колективної роботи «Казкова вулиця» із застосуванням об'ємних предметів (творче

переосмислення та конструювання різноманітних споруд, моделей транспортних засобів тощо);

для 2-го класу:

● створення колективного декоративного панно «Квіти України» способом колажу з площинних напівоб'ємних аплікативних зображень відомих квітів; колективне виготовлення «Різдвяної зірки», ліхтаря або дзвоників шляхом конструювання з різних художніх матеріалів; колективне створення комплексу з об'ємно-просторових форм за темою «На арені цирку» способом ліплення та моделювання з пластиліну, глини й інших художніх матеріалів;

для 3-го класу:

● колективне створення композиції на тему «Українське село» (напівоб'ємне просторове зображення сільської вулиці, майдану, подвір'я та ін.); колективне виготовлення масок та елементів стилізованих костюмів для різдвяної, так званої «Маланкової» вистави; колективне створення декорацій та персонажів до вистави «тіньового» театру за мотивами української народної казки «Півень, Кіт та Лисиця»;

для 4-го класу:

● колективне створення багатофігурної тематичної композиції «Народне свято» за колективним вибором конкретної святкової події (зображення групи людей, об'єднаних певною діяльністю, передавання святкової настрою кольором, виконання роботи в техніці колажу для відтворення краси народного одягу); колективне виготовлення та художнє оздоблення основних складових «вертепу» (скрині, двоповерхової сцени, лаштунків та персонажів) з різних художніх та природних матеріалів; колективне виготовлення макета архітектурного комплексу «Казкове містечко» за змістом однієї з популярних народних чи літературних казок.

Слід підкреслити, що не кожне завдання для колективної образотворчої діяльності стимулюватиме дитину молодшого шкільного віку до творчості, а лише таке, в якому вона зможе проявити ініціативу, творчу активність, самодостатність у загальній справі. Тому незайвою, на наш погляд, буде інформація стосовно організації колективної творчої діяльності молодших школярів. Перш за все, слід усвідомити важливість стимулювання зацікавленості та мотивації дітей у створенні колективної образотворчої роботи на уроці або позакласному занятті. Спочатку корисно ознайомити учнів з аналогічними за тематикою творами митців або дітей-однолітків. Активізувати процес такого сприйняття варто шляхом демонстрування (за допомогою технічно-інформаційних засобів навчання) мистецьких творів, художніх світлин, музичних, літературних, анімаційних, телевізійних фрагментів з метою підвищення загального емоційно-естетичного впливу на молодших школярів.

Потім слід запропонувати учням колективно обговорити сприйняті мистецькі твори, обов'язково порівнюючи побачене з власним життєвим досвідом, висловити враження про асоціативні образи, що виникли під час їх споглядання. Щоб переконати учнів у тому, що головне завдання художника не в елементарному копіюванні докляла, а у відтворенні його в художньо-образній формі, слід демонструвати не лише репродукції з відомих творів, а й оригінальні картини художників та світлини мальовничих краєвидів. Це активізує процес естетичного сприйняття і дасть змогу дітям емоційно відчути так званий «ефект присутності», який виникає, коли враження від побаченого в дійсності збігаються з тим, що було відтворено художником. Не зайвим буде й порівняння робіт професійних митців з малюнками, створеними школярами-однолітками. Адже в молодшому шкільному віці спостерігається зв'язок сприймання мистецтва з власною образотворчою діяльністю, помітно підвищується інтерес до того, «як це зроблено» у «справжньому» (професійному) мистецтві. До того ж, показ на уроці ще й фрагментів (або деталей) мистецьких творів допомагає проникненню учнів у творчу «лабораторію» художника чи скульптора і стає одним із найважливіших чинників стимулювання їхньої власної образотворчості.

У початкових класах колективні роботи з образотворчого мистецтва особливо ефективні та привабливі завдяки використанню ігрових ситуацій, які сприяють реалізації завдань з формування емоційно-почуттєвої сфери дітей, їхніх різнопланових пізнавальних та творчих інтересів. Така ігрова колективна образотворча діяльність допомагає молодшим школярам позбутися негативних емоцій та невпевненості у власних здібностях.

Зважаючи на підвищену сензитивність та емоційність молодших школярів, ігрові форми виступають як найбільш корисні та результативні. Тобто, щоб краще зацікавити дітей, необхідно залучити їх до певної рольової гри. Наприклад, учнівський колектив розподіляється (за власною ініціативою і вибором кожного) на декілька груп або «бригад»: «проектантів» (котрі визначають та узгоджують задум майбутньої колективної роботи – панно, плаката, комплексу, пластичної композиції тощо); «виконавців» (які виконуватимуть різні види малярських, декоративних, дизайнерських робіт); «помічників-підмайстрів» (котрі допомагатимуть усім, виконуючи деякі нескладні дії: розведення фарб, приклеювання або скріплення деталей тощо).

Після цього діти розкуто, у творчій атмосфері та у відповідності до творчого задуму і колегіально обраного варіанту композиційного, колірного та технічного вирішення, за власною фантазією створюють конкретні елементи чи деталі до колективної роботи. Найбільш активні та вправні «компонують» їх на класній дошці або іншій поверхні

за допомогою різних засобів та приладдя. Учні мають змогу в будь-який момент підходити до колективної творчої роботи, підклеюючи чи підмальовуючи щось на свій розсуд та смак. Зазвичай у такій роботі з великим задоволенням беруть участь усі присутні в класі учні, оскільки завдяки творчій спрямованості та ігровим формам колективної діяльності кожен має змогу відчути свою безпосередню причетність до загальної справи, власну самодостатність та емоційне задоволення («відчуття успіху»). У підсумку, діти милуються виконаною гуртом роботою, пишаються собою, один одним, цілим колективом і відчують справжню радість та потужну силу колективної творчості. Учитель має уважно спостерігати за колективною образотворчою діяльністю учнів, підтримувати позитивний емоційно-психологічний клімат і лише інколи коригувати їхні дії та контролювати раціональність використання відповідного навчального часу.

Висновок. Закономірним є висновок стосовно важливості та необхідності активнішого впровадження у практику початкової ланки школи освітніх технологій, які мають креативну спрямованість, творчо-активізуючу мету й розвивально-виховний характер і безпосередньо пов'язані з використанням різних видів мистецтва і творчої діяльності. Значною мірою це стосується технології колективних творчих справ засобами образотворчого мистецтва, що ефективно сприяє творчому й інтелектуальному розвитку, духовному та естетичному вихованню молодших школярів загалом і кожної дитини зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник : вид. 2-ге, доповнене й виправлене / Семен Устимович Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : психологические очерки : кн. для учителя / Л. С. Выготский. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
3. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел / Игорь Петрович Иванов. – М. : Педагогика, 1989. – 206 с.
4. Ильченко В. И. Творчество, образование и ценностно-смысловая сфера личности в процессе адаптации к миру // Личность и творчество : проблемы, идеи, возможности. – Луганск : Пресса, 1997. – 155 с.
5. Макаренко А. С. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / редкол.: В. Н. Столетов (пред.) [и др.]. – М. : Просвещение, 1978. – Т. 1 / под ред. И. А. Каирова (отв. ред.). – 400 с.
6. Макаренко А. С. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. / редкол.: В. Н. Столетов (пред.) [и др.]. – М. : Просвещение, 1978. – Т. 2 / под ред. И. А. Каирова (отв. ред.). – 320 с.

7. Освітні технології : навчальн.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.

Стаття надійшла до редакції 4 лютого 2013 року

Коновец С. Проведення колективних занять по изобразительному искусству в начальной школе

В статье рассматривается проблема, связанная с методикой проведения коллективных занятий по изобразительному искусству в начальной школе. Обосновывается актуальность осуществления коллективной изобразительной творческой деятельности на основе такой креативной технологии, как технология коллективных творческих дел. Определяются особенности организации и проведения коллективной изобразительной творческой деятельности в начальной школе. Представлены ориентировочные темы и задания для проведения коллективной изобразительной творческой деятельности учащихся 1–4-х классов.

Ключевые слова: коллективные занятия, изобразительная деятельность, технология коллективных творческих дел, младшие школьники, начальная школа.

Konovets S. Carrying out collective classes in the fine arts at elementary school

In the article the problem, connected with a carrying out of technique collective classes in the fine arts at elementary school is considered. The importance of implementation collective art creative activity on the basis of such creative technologists, as technology of collective creative affairs is substantiated. Features of the organization and carrying out collective graphic creative activity at elementary school are defined. The reference subjects and tasks for carrying out collective art creative activity of pupils of elementary school are presented.

Keywords: collective studies, graphic activity, technology of collective creative affairs, younger school students, elementary school.

УДК 78:378(09) (477)

*Ірина Гринчук,
канд. пед. наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*

МУЗИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено проблемі теоретичного наповнення та методичного забезпечення курсу з історії української музичної педагогіки. Увагу зосереджено на історико-регіональному аспекті проблеми.

Ключові слова: музична освіта України, музично-педагогічні навчальні дисципліни, історико-регіональний аспект.

Серед важливих напрямів сучасної музично-педагогічної думки – дослідження процесу становлення «систематичної національної освіти» (І. Опієнко), що охоплює духовність особистості і творить закінчену виховну цілісність. Основою для історико-педагогічних рефлексій стає осмислення філософсько-просвітницької думки, традицій культури України як вагомого суспільно-творчого чинника, здатного забезпечити національну ідентичність, національно-історичну наступність. У цьому контексті історія музичної педагогіки виступає як іконографія антропологічної традиції, в якій філософсько-естетичні, морально-релігійні, культурно-мистецькі та особистісно-творчі установки особистості творять неповторну динамічну єдність.

Проблеми висвітлення етапів, видатних осередків та персоналій в історії музичної педагогіки входять до кола наукових зацікавлень дослідників та педагогів: С. Гор-

бенко, Т. Грищенко, Н. Гуральник, В. Іванов, Л. Іванова, О. Кравчук, Л. Масол, О. Михайличенко, О. Олексюк, А. Омельченко, С. Процик, О. Ростовський, Т. Смирнова, Є. Федотов, Н. Філіпчук, О. Цвігун та інші.

У рамках статті висвітлено основні теоретико-методичні засади курсу «Історія української музичної педагогіки» (з 1997 р. – на базі Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка, з 2009 р. – також на базі Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка), зокрема пов'язані з його історико-регіональним компонентом.

Мета дисципліни полягає в ознайомленні студентів з основними етапами становлення музичної освіти в Україні в контексті розвитку культури, загальної та спеціальної системи шкільництва, культурно-просвітницької